

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Er der beskyttet natur på din ejendom?

Information om naturbeskyttelseslovens §3

Titel:	Er der beskyttet natur på din ejendom? Information om naturbeskyttelseslovens §3
	Pjecen er udarbejdet i en arbejdsgruppe med deltagelse af Kommunernes Landsforening, Landbrug & Fødevarer, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Skovforening og Naturstyrelsen. Tekstoplæg er udarbejdet af Videncentret for Landbrug
Redaktion:	Tine Nielsen Skafte og Sten Asbirk, Naturstyrelsen Heidi Buur Holbæk og Cammi Aalund Karlslund, Videncentret for Landbrug
Grafisk tilrettelæggelse:	Kjeld Brockdorff Olesen og Page Leroy-Cruce
ISBN:	978-87-7279-022-0 (TRYK) 978-87-7279-026-8 (WEB)
Forsidefoto:	John Frikke/Biovest
Øvrige fotos:	Biopix, 7, 8tv, 11th, 12, 13, 15tv, 16, 17, 18, 19 John Frikke/Biovest, s. 8th, 9, 11tv, 14, 15th, 20 samt baggrundsbilleder s. 4-17, 10-19 Niels Dahlin Lisborg, s.8-9
Udgivet:	2011
Tryk:	Rosendahls
Papir:	Cyclus Print/Multi ark Silk
Oplag:	110.000

Pjecen kan findes på www.naturstyrelsen.dk og på www.landbrugsinfo.dk

Yderligere oplysninger fås ved henvendelse til:

Miljøministeriets Informationscenter
Strandgade 29
1401 København K
tlf. 7012 0211
Åbent hverdage 9-16
info@mim.dk

Må citeres med kildeangivelse.

Forord

Kære lodsejer

En række vigtige regler i naturbeskyttelsesloven skal beskytte vores naturområder og den rigdom og variation af vilde planter og dyr, som lever der. Over 60 procent af Danmarks areal er opdyrket, og derfor er der behov for at passe godt på den natur, der findes på både store og små landbrugs- og skovbrugsbedrifter.

Dette hæfte er til dig, som har jord og derfor måske også er ejer eller bruger af nogle af disse særlige naturområder.

Hæftet handler om den natur, der er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Det er de små og store naturområder, der ofte ligger mellem de dyrkede marker. Det vil sige enge, overdrev, strandenge, heder, søer og vandhuller, moser og kær samt vandløb.

Der har gennem de sidste 100 år været en markant nedgang i antallet af disse naturtyper, og det er derfor ved lov besluttet at beskytte denne natur mod ændringer. Søer og vandløb blev beskyttede i 1972, moser i 1978, strandenge og heder i 1984, og ferske enge og overdrev i 1992.

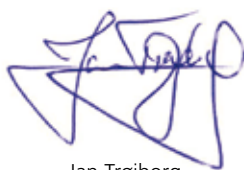
Formålet med dette hæfte er at give dig et overblik over reglerne i naturbeskyttelseslovens § 3 – hvilke naturtyper og områder, der er beskyttede, og hvad du må foretage dig eller ikke foretage dig på dine naturarealer. Det er helt afgørende, at du som lodsejer kender til reglerne og respekterer dem. Vigtigst er det, at du er klar over, at du altid kan spørge din kommune, hvis du er i tvivl om reglerne og beskyttelsen.

Læs hæftet, og hav det liggende, hvis du bliver i tvivl om naturbeskyttelsen på din ejendom.

Udover hæftet findes også et faktaark med uddrag af gode tips fra hæftet. Det kan du få ved at kontakte din rådgiver.

Niels Iuel Reventlow
Formand, Dansk Skovforening

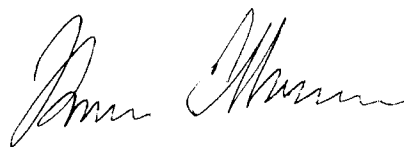
Jan Trøjborg
Formand, Kommunernes Landsforening

Ella Maria Bisschop-Larsen
Præsident, Danmarks Naturfredningsforening

Michael Brockenhuus-Schack
Formand, Landbrug & Fødevarer

Karen Ellemann
Miljøminister

Hvorfor er noget natur beskyttet?

De vilde dyr og planter har brug for levesteder i det opdyrkede og bebyggede landskab. Naturområderne er med til at skabe et smukt og varieret landskab og rummer historier om tidligere tiders brug af naturen. For at værne om landets særlige natur, er en række naturtyper beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Som lodsejer skal du være opmærksom på, at du ikke overtræder reglerne for beskyttet natur. Derfor er du nødt til at kende reglerne, som i hovedtræk er beskrevet her.

Hvilken natur er beskyttet?

De beskyttede naturtyper – de såkaldte § 3-områder er: Ferske enge, overdrev, strandenge og strandsumpe, heder, søer og vandhuller, vandløb, samt moser, kær og lignende.

Størrelsen af § 3-beskyttede arealer

Hvornår er naturarealer beskyttede?

Heder, moser, strandenge og strandsumpe, ferske enge og overdrev, der er større end 2.500 m² i sammenhængende areal.

Søer, der er 100 m² eller derover.

Vandløb: De vandløb, der er beskyttede, er konkret udpegede og fremgår af Miljøportalen www.arealinfo.dk.

Moser og lignende, der er mindre end 2.500 m² er også beskyttede, hvis de ligger i forbindelse med en sø på 100 m² eller derover.

Naturtyper, der er mindre end 2.500 m², men støder op til eller indgår i sammenhæng med andre naturtyper, og hvor det samlede areal derved bliver over 2.500 m², er også beskyttede.

Beskyttelsen gælder både i det åbne land og i skove. Vær opmærksom på, at i fredskov er søer, moser, heder, strandenge eller strandsumpe, ferske enge og overdrev beskyttede uanset størrelse, og alle vandløb er beskyttede.

Hvordan er naturen beskyttet?

Det er kommunen, der afgør, om arealer er § 3-beskyttede. Hvis du er i tvivl om, hvad du må på dine arealer, skal du altid spørge kommunen. De har pligt til at svare inden for 4 uger.

Beskyttelsen betyder, at du ikke må foretage ændringer i områdets tilstand uden dispensation fra kommunen. En ændring kan f.eks. være at dræne, opdyrke, udgrave, opfylde, gødske, sprøjte eller tilplante arealer.

De beskyttede områder må anvendes, som man har gjort det før, de blev omfattet af beskyttelsen. Det betyder, at den hidtidige landbrugsdrift må fortsætte, men at driften ikke må intensiveres. Hvis en kultureng f.eks. har været gødet med års mellemrum før 1992, må arealet fortsat gødes i samme omfang og med samme mængde, hvis det har været en del af driften siden. Modsat må du ikke begynde at gøde et areal nu, hvis det ikke har været den almindelige praksis før 1992.

Loven om § 3-beskyttede naturtyper trådte i kraft i 1992, men søer og vandløb blev beskyttede i 1972, større moser i 1978, heder og strandenge og strandsumpe har været beskyttede siden 1984. Ferske enge og overdrev siden 1992.

Beskyttelsen gælder uanset ejerforhold. Jagt kan udøves lovligt efter jagtloven, men anlæg til jagt, udsætning og fodring af dyr er ofte omfattet af § 3-beskyttelsen og der skal søges om dispensation hos kommunen.

Er der beskyttet natur på min ejendom?

På Miljøportalen www.arealinfo.dk kan du se, om der er registreret beskyttet natur på din ejendom. Vær opmærksom på, at registreringerne kun er vejledende. Det er altid arealets faktiske tilstand (hvis ikke der er foretaget indgreb i strid med beskyttelsen), der afgør, om arealet er beskyttet eller ej. Hvis du er i tvivl om nogle af dine naturarealer er beskyttede, så spørg kommunen, da du ikke kan være sikker på, at al beskyttet natur er registreret endnu. Beskyttelsen er den samme, uanset om arealet er registreret som beskyttet natur på Miljøportalen eller ej.

Inden ændringer – søg dispensation

Kommunen er myndighed og skal altid spørges, inden du foretager ændringer på beskyttede naturområder. Kommunen har mulighed for at give dispensation. Dispensation bliver normalt kun givet, hvis ikke der sker væsentlige ændringer for naturen. En landbrugsmæssig interesse er ikke nok til at give dispensation. I forbindelse med dispensationen bliver der ofte stillet vilkår og betingelser.

Vil du f.eks. oprense et vandhul på en § 3-beskyttet eng, skal du søge dispensation hos kommunen. Kommunen kan stille betingelser for, hvordan oprensningen skal foregå. Det sker, fordi kommunen skal sikre, at den eksisterende natur beskyttes.

§ 3-overtrædelser

– hvad betyder det for lodsejeren?

Opdager kommunen, at der er sket en overtrædelse af naturbeskyttelseslovens § 3, tager de kontakt til ejeren af arealet og foretager et tilsyn. Kommunen vil varsle et påbud om, at der skal ske en fysisk lovliggørelse eller søges dispensation.

Når ejeren følger et varslet påbud, kan sagen normalt afsluttes, men i grove sager kan det føre til en politianmeldelse.

§ 3-overtrædelser

– hvad betyder det for naturen?

Når der sker overtrædelser på et § 3-areal, kan det give varige skader for de vilde planter og dyr, der lever på arealerne.

Hvis et naturareal omlægges eller gødes, forsvinder det biologiske samspil, der gennem måske flere hundrede år er opbygget mellem planter og insekter på arealet. Det tager ikke lang tid at pløje et overdrev op, men det vil tage minimum 50 år og ofte flere hundrede år at genoprette det dyre- og planteliv, der var forinden. Nogle gange vil det slet ikke lykkes.

Sådan søger du på Miljøportalen

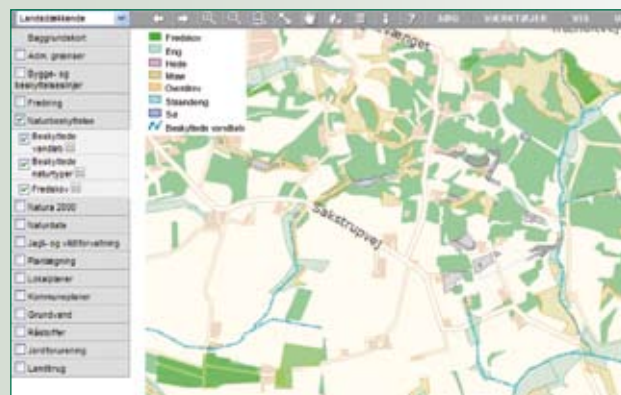
Via internettet kan du på Miljøportalen www.arealinfo.dk se, om der er registreret beskyttet natur på din ejendom. Klik på "søg efter data på kort".

Zoom ind på Danmarkskortet eller søg på en adresse, markblok eller matrikelnummer. Klik på den øverste grønne bjælke under "søg".

I bjælken til venstre kan du sætte flueben ved "Naturbeskyttelse". Herefter kommer alle de vejledende registreringer af § 3-beskyttet natur frem. Farvesignaturen fortæller, hvilke naturtyper der er tale om.

En landmand kom galt af sted!

En landmand havde brug for mere harmonijord og besluttede sig for at inddrage nogle af de mere fugtige arealer til omdriftsjord. Arealerne havde ikke været omlagt gennem en længere årrække, men en effektiv dræning skulle nok få arealerne omdannet til dyrkbar jord igen.

Inden landmanden gik i gang med dræningen, fandt han sit areal på Miljøportalen www.arealinfo.dk for at sikre sig, at arealerne ikke var omfattede af nogen begrænsninger som f.eks. en § 3-beskyttelse. Det var ikke tilfældet. Derfor gik landmanden i gang med et omfattende dræningsarbejde. Det var besværligt og dyrt, men det lykkedes at få jorden sået til.

Efter nogen tid kom kommunen på besigtigelse og konstaterede, at der var tale om en § 3-overtrædelse, da arealerne var omfattede af naturbeskyttelsesloven. Kommunen kunne ud fra luftfoto se, at arealerne havde været uden for omdrift i over 10 år. Kommunen havde også en planteliste, som viste, at der på arealet havde været flere af de særlige plantearter, der normalt findes på § 3-enge.

Landmanden blev derfor pålagt, at reetablere engen ved at fjerne de nedgravede dræn og tilså arealet med ekstensive græsser. Landmanden blev en erfaring rigere, men den var både dyr og tidskrævende. Denne sag kunne have været undgået, hvis landmanden havde spurgt kommunen, inden han gik i gang med dræningsarbejdet.

Kunne det ske for dig?

Andre regler, der har betydning

1 års reglen - Arealer med miljøaftaler

Efter ophør af en miljøordning eller MVJ-aftale kan den drift, der var forud for aftalen genoptages. Den mulighed gælder inden for 1 år efter aftalens ophør (1-års reglen), og gælder uanset om arealet i løbet af MVJ-aftalen har udviklet sig til et areal, der ligner beskyttet natur. Et år efter MVJ-aftalens ophør, kan arealet blive omfattet af en § 3-beskyttelse, hvis naturtilstanden er dertil. Hvis et areal var § 3-beskyttet før aftale om MVJ mv. blev indgået, er det fortsat beskyttet ved aftalens ophør. På en del af de 20-årige aftaler (udtagning, våde enge og lignende) er der i aftalen en klausul om, at arealet efter aftalens udløb skal fastholdes som naturareal. Spørg kommunen eller din rådgiver, hvis du er i tvivl.

Natura 2000

I Natura 2000-områder gælder der særlige regler om, at visse driftsændringer skal anmeldes til kommunen. Det gælder også, selvom arealerne ikke er omfattet af en § 3-beskyttelse. Spørg kommunen eller din rådgiver, hvis du er i tvivl.

Særlige beskyttede dyrearter

Visse dyrearter er beskyttet i EU (kaldet bilag IV arter). Hvis nogle af de arter yngler og raster på dine arealer, gælder særlige regler for beskyttelse. Arternes yngle- og rasteområder må ikke ødelægges, uden at der er taget hensyn til arternes muligheder for at blive i nærområdet. Der er sendt særskilt information til alle lodsejere om denne beskyttelse. Der oprettes også en rådgivningsordning om beskyttelsen. Spørg kommunen eller din rådgiver, hvis du er i tvivl.

15 års genopdyrkningsret

Har du marker, som er taget ud af drift, kan du anmelde arealet til 15 års genopdyrkningsret. Så har du mulighed for at genoptage dyrkningen af arealer inden for de næste 15 år, uanset at arealet i mellemtiden har fået karakter af et § 3-beskyttet areal. Betingelsen er, at arealet på ansøgningstidspunktet ikke er omfattet af en § 3-beskyttelse. I Natura 2000-områder skal visse driftsændringer dog altid anmeldes alligevel. Anmeldelse af 15 års genopdyrkningsret skal ske til kommunen på et særligt skema, der fås hos kommunen eller hos Plantedirektoratet www.pdir.fvm.dk. Spørg kommunen eller din rådgiver, hvis du er i tvivl.

Rydningspligt

Der er rydningspligt på de fleste arealer – også en del § 3-arealer, men ikke på fredskovpligtige arealer. Rydningspligten betyder, at på lysåbne arealer skal opvækst af træer og buske, som er kommet til efter 2004, ryddes, så arealerne også fremover holdes lysåbne. Der må ikke være træer og buske, der er over 5 år gamle. Træer og buske, der har været på arealerne før 2004, skal ikke fjernes. Vær opmærksom på, at der kan være tilfælde, hvor det kan kræve dispensation hos kommunen at gennemføre rydningspligten på § 3-arealer. Spørg din rådgiver, hvis du er i tvivl.

Kæmpe bjørneklo

Hvis din kommune har udarbejdet en indsatsplan for bekæmpelse af kæmpe bjørneklo, har du pligt til at udføre en effektiv bekæmpelse i overensstemmelse med planen. Vær opmærksom på, at det vil kræve dispensation fra kommunen at udføre kemisk bekæmpelse på § 3-arealer.

Hvornår skal du være særlig opmærksom på § 3?

- Arealer uden for omdrift. Hvis du har arealer, der ikke har været i omdrift i mange år på våd eller tør jordbund (dog minimum syv til ti år).
- Vandhuller og søer. Søer og vandhuller er beskyttede, når der har indfundet sig et naturligt dyre- og planteliv. Det sker normalt i løbet af et par år.
- Ved ændringer i driften. Hvis du vil foretage ændringer i driften på arealer, som ikke er i omdrift. Det kan f.eks. være ved at oprense vandløb og vandhuller, nedgrave drænledninger, etablere nye markveje, planere eller ved at ændre gødningsintensiteten på ekstensive græsarealer.
- Ved køb af jord. Hvis du ikke kender driftshistorien. Selvom du køber et omdriftsareal, kan der være tale om et ulovligt opdyrket § 3-areal. Derfor bør du kontakte kommunen, og få en skriftlig tilbagemelding, hvis du er i tvivl.
- Flerårige brakmarker og andre arealer uden for omdrift. Her skal du have helt styr på driftshistorien. Der kan være et kompliceret samspil mellem reglerne om beskyttet natur og braklægning, så er du i tvivl, så kontakt kommunen eller din rådgiver.

I bakket terræn

Ved første øjekast kan et overdrev ligne en tør græsmark, men kommer man tæt på, vil man opdage et væld af blomster og summende insekter på overdrevet.

Overdrevene er tørre og findes ofte på kuperede arealer, som skrænter langs kysten eller langs ådale, men kan også forekomme på jævnt terræn. Driften er ofte græsning eller høslæt. Mange overdrev er i dag uden drift.

Et værdifuldt levn fra fortiden

Overdrevene findes ofte på mager jord og blev tidligere brugt som fælles "udmarker", hvor kvæget græssede. De ældste overdrev har været holdt lysåbne i flere hundrede år gennem afgræsning. I dag er overdrevene kendetegnet ved, at de sjældent eller aldrig har været omlagt gennem de sidste mange år.

Den lange græsningshistorie og den magre jordbund gør, at der på de fleste overdrev lever mange forskellige planter, dyr og svampe. På de bedste overdrev findes der over 30 forskellige planter pr. m². De mange planter er levesteder for mange forskellige insekter, fugle og padder. På overdrev er der typisk også enkelte spredte træer, buske eller krat.

Mange af de arter, som er stærkt på retur i Danmark, har deres sidste levesteder på de gamle overdrev. Overdrevene bliver "fristed" netop for de arter, der ikke tåler mange næringsstoffer.

En overset perle

Gamle ugødskede og velafgræssede overdrev er sjældne i dag. De tilbageværende overdrev er ofte små og ligger spredt i landskabet. Faktisk er over 90 % af overdrevene under 5 ha, og de udgør under 1 % af det danske landskab.

Overdrev hører til de naturområder, der er forsvundet flest af som følge af opdyrkning eller tilplantning. I dag er de største trusler, at der kun er få og små arealer tilbage samt manglende pleje, tilgroning og gødning. Når der er få arealer med overdrev tilbage bliver de arter, som lever her sjældne og kan i sidste ende helt forsvinde fra en egn eller fra Danmark. Hvis græsning eller høslæt ophører, eller der kommer for mange næringsstoffer gror overdrevet til med store, hurtigt voksende planter. De overskygger de mange små plantearter, og resultatet bliver en mere ensformig plantevækst og dermed færre forskellige arter af både planter og dyr. Et vigtigt tiltag er derfor at bevare græsning og høslæt på overdrevene eller at genoptage disse driftsformer, samt at undgå gødsning.

På overdrev findes et særligt planteliv med mange forskellige arter. Her ses Håret høgeurt.

Gamle græsmarker kan være overdrev

Byggemateriale fra en gammel stald blev midlertidigt lagt på en gammel græsmark. Men en borger opdagede, at byggematerialet var lagt på et beskyttet overdrev, og kontaktede kommunen.

Kommunen tog på uanmeldt besøg og konstaterede, at byggematerialet var placeret på et § 3-overdrev. Derudover var der kørt med tunge maskiner, som havde ødelagt vegetationen, ligesom en vendeplads var blevet udvidet. Kommunen aftalte en fælles besigtigelse med landmanden. Efter en god snak blev de enige om, at han hurtigst muligt skulle få rettet op på skaden og fjernet byggematerialet. Kommunen sendte en skriftlig varsel til landmanden, hvor han blev påbudt at reetablere det område, der var inddraget til vendeplads og indskærpede, at kørsel med tunge maskiner ikke må skade plantedækket.

For landmanden gav det meget ekstra arbejde, der kunne være undgået, hvis han forinden havde kontaktet kommunen og hørt, om der kunne være problemer med at opbevare materialet på arealet. For naturen vil det tage mange år, før plantedækket er gendannet, og planterne igen kan vokse på arealet.

Det vil tage mange år og en stor indsats at genskabe dette ødelagte overdrev.

Hvad må man?

- Græsning og høslæt må fortsætte eller igangsættes.
- Det er tilladt at lave en løbende fældning af træer og buske. Hvis man vil foretage større rydninger, skal du kontakte kommunen, og der skal i de fleste tilfælde søges dispensation hos kommunen, inden man går i gang.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af beskyttede overdrev. Overdrev må f.eks. ikke omlægges, gødskes, kalkes, tilplantes eller sprøjtes. Deponering eller opmagasinerung af jord- og byggeaffald m.m. er heller ikke tilladt.
- Hvis arealet f.eks. hidtil ikke har været gødet, eller dyrene ikke har været tilskudsfordrede, må man ikke begynde på det nu, uden først at have fået dispensation.

De mange planter er levesteder for mange forskellige insekter. Her ses Fempletet og Grøn køllesværmer, der sidder på en Blåhat.

Se lyngen blomstre

Hedejorden er ofte tør, sandet og næringsfattig. De særlige vilkår medfører, at lyng og andre særlige plantearter kan vokse her.

Heden findes naturligt bag klitterne ved kysten men er blevet udbredt ved, at bønder har fældet skov for at få landbrugsjord. Efter nogle år er dyrkningen blevet opgivet, og i stedet er arealet afgræsset med får og geder, hvorefter lyngen er indvandret.

I begyndelsen af 1800-tallet var store dele af Jylland dækket af hede, men siden er mange hedeområder blevet genopdyrkede eller tilplantede.

Et ganske særligt liv

I modsætning til de artsrige overdrev og enge, er der kun få plantearter, der trives på hederne. Til gengæld er det arter, som vi ikke ser ret mange andre steder i Danmark. Så selvom hederne i dag kun udgør en lille del af det samlede danske areal, bidrager hederne til at give en større variation og rigdom af forskellige planter og dyr.

De tørre og varme forhold på heden tiltrækker krybdyrarter som Hugorm.

Heden skal bruges, men med omtanke

En af de største trusler for lyngheden i dag er manglende foryngelse af lyngen. De enkelte planter af hedelyng lever kun i 25 til 30 år, medmindre de bliver bidt ned eller slået, så de kan sætte friske skud. Skal hedens særpræg bevares, skal heder derfor plejes, enten med græsning, slåning eller afbrænding. Hvis ikke heden er under løbende pleje, kan den springe i skov, og hedens planter vil blive overskygget og med tiden forsvinde. Med planterne forsvinder også de insekter og andre dyr, der er afhængige af planterne.

Hedens planter tåler ikke meget næring. Ved øgede mængder næring f.eks. fra luften klarer græsser sig bedre end lyngen, så den flotte lynghede ændres til en mere ensformig græshede. Efterhånden kommer buske og træer til og heden skifter helt karakter.

Klokkelyngen er en af de dominerende planter i de fugtige områder på heden.

Hvad må man?

- Den hidtidige drift med f.eks. afgræsning må fortsætte. Løbende let rydning af opvækst af selvsåede træer og buske kan ske hele året.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af beskyttede heder. Heden må f.eks. ikke opdyrkes, ligesom der ikke må gødskes og sprøjtes. Tilskudsfordring er ikke tilladt, medmindre det har været en del af den almindelige drift fra før 1992 og frem. Heder over 5 ha har været beskyttede siden 1984, derfor er det driften fra før 1984, der er referencen for disse heder.
- Der må f.eks. heller ikke etableres befæstede stier, opstilles jagttårne eller hytter, uden at kommunen har givet dispensation.
- Hvis der ikke har været afgræsning eller slæt på et areal gennem flere år, kan det kræve en dispensation at genindføre driften.
- Ønsker man at foretage mere gennemgribende indgreb som rydning eller afbrænding af en hede, skal kommunen spørges først.
- Vær opmærksom på, at rydning af træer og buske af hensyn til dyrelivet kun må finde sted i perioden mellem 1. august og 30. april. Høslæt må kun ske i perioden mellem 1. juli og 30. april. Det afslåede materiale skal fjernes fra det § 3-beskyttede område.

Rådyr og kron dyr finder også føde på heden.

De frodige og fugtige arealer

Engene er kendetegnet ved at være fugtige, lysåbne områder med græs- og urtedække. Ofte ligger engene på lavbundsarealer i tilknytning til vandløb, ådale, moser eller søer. Enge, der har været drevet ekstensivt gennem mange år, rummer en meget stor rigdom af både vilde planter og dyr.

Natur eller kultur – begge dele tæller

Engen dækker over meget varieret natur. Fra den meget artsrige eng, der aldrig har været omlagt, til den tidvist omlagte og eventuelt gødgede eng med få forskellige vilde planter. Enge bliver derfor opdelt i to hovedtyper: Naturenge og kulturenge.

Naturenge omlægges ikke, ligesom de ikke bliver gødsket, sprøjtet eller drænet. Her dominerer de vilde blomsterplanter og græsser.

Kulturenge kan være omlagt med nyt græs med års mellemrum, men beskyttede enge omlægges sjældnere end hvert 7. til 10. år. Nogle kulturenge bliver gødet og sprøjtet ekstensivt, og drænen må vedligeholdes. Kulturenge domineres ofte af de græsser, der er blevet udsået efter en omlægning.

En summen af liv

Mange enge har været drevet på den samme ekstensive måde gennem flere hundrede år. Den lange græsningshistorie betyder, at planterne har tilpasset sig, så engene er domineret af lave og lyskrævende planter, der tåler græsning eller slæt. En fortsat drift med græsning eller høslæt skaber gode levesteder for planter og dyr.

Opdyrkning og tilgroning af engene

I dag er der kun en lille del af de oprindelige engområder tilbage i forhold til, hvad der var for 50 år siden. Effektiv dræning og udretning af vandløb har mange steder forvandlet engjord til dyrkningsjord.

Den største trussel mod engens dyre- og planteliv er ophør af græsning, påvirkning fra drænvand, gødning og tilgroning. Ved ophør med græsning eller slæt vil engen gro til i høje planter, som brændenælde, tagrør og pil. På sigt vil engen gro til i krat og skov. Det skaber dårlige betingelser for både de dyr og planter, der er tilpasset de lysåbne forhold på engene. Hvis engene gror til, vil mange arter derfor forsvinde. Græsning og høslæt vil forbedre og bevare engenes naturværdier.

Godt for vildtet, men ikke lovligt

En landmand går på jagt i sin eng. For at fremme forholdene for vildtet, havde han lavet en vildtager med majs og plantet nåletræer på en gammel græsmark lige oven for engen. Ved en besigtigelse opdagede kommunen, at der måske var tale om en § 3-overtrædelse. Derfor sendte de et orienteringsbrev til ham om, at der enten var sket en overtrædelse af § 3, eller at der var tale om en fejlregistrering af arealet. Ved et fælles besøg afgjorde kommunen, at der var tale om et § 3-areal med både eng og overdrev. Derfor var der sket en overtrædelse. Der blev indgået en aftale om, at landmanden skulle høste majs og udså græs igen, samt af nåletræerne skulle fjernes.

Hvad må man?

- På beskyttede enge kan driften fortsætte som før 1992 f.eks. ved græsning og slæt.
- Hvis det har været en del af den sædvanlige drift, at engen omlægges, må omlægningen også fremover foretages med det samme tidsinterval, hvis arealerne lægges ud med græs igen. Det betyder f.eks., at en eng, der før 1992 blev omlagt hvert 10. år, kan være omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, og den må fortsat omlægges hver 10. år. Engene må gødes med samme mængde som i 1992, hvis det har været almindelig drift siden da, men gødningsmængden må ikke øges.
- Man må gerne rydde opvækst af selvsåede træer og buske. Af hensyn til dyrelivet skal det ske fra 1. november til 31. marts. Høslæt må dog finde sted i perioden 1. juli til 30. april. Opvækst siden 2004 må ikke være mere end 5 år gammel.
- Løbende vedligeholdelse af grøfter og dræn kan fortsætte som hidtil. Men grøfter må f.eks. ikke graves dybere eller bredere, og dræn må ikke lægges dybere end før.

En karakteristisk fugl for engen er Stor kobbersneppe.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af beskyttede enge. Der må f.eks. ikke uden tilladelse graves søer, plantes træer eller buske – heller ikke pil, ikke etableres vildtagre eller -remiser på engen. Engen må heller ikke bruges til affald eller bålplads.
- Man skal søge dispensation, hvis man vil ændre på den hidtidige drift. Det gælder også kemisk bekæmpelse af uønskede arter som Kæmpe bjørneklo. Det kræver dispensation, hvis man vil begynde at tilskuds fodre dyrene. Hvis engen er groet til i krat, kan det kræve dispensation at gennemføre en rydning forud for genindførelse af græsning og høslæt.

En af engens mange sommerfugle er Engblåfuglen.

Mellem hav og land

Langs de danske kyster findes natur, som danner en overgang mellem hav og land. Strandenge og strandsumpe har et plantedække, der minder om en fersk eng, men som adskiller sig ved at indeholde en lang række hårdføre arter, som er tilpasset påvirkningen af saltvand. De fleste planter, der vokser her, ser man derfor ikke andre steder.

Strandenge har oprindeligt været brugt til græsning. Høslæt og rørskår har også været en del af den almindelige udnyttelse af strandengene.

Fuglenes paradys

Strandenge med en ekstensiv drift, er levested for mange fugle, bl.a. vadefugle som Rødben, Klyde, Stor kobbersneppe og Vibe. Både forår og efterår er strandengene livsvigtige rasteplasser for de mange forskellige svaner, ænder, gæs og vadefugle, der er på træk.

Afgræsning og slæt – en nødvendig drift

For ca. 200 år siden var strandengsarealet i Danmark dobbelt så stort som i dag. Siden er mange arealer blevet afvandede og opdyrkede. De tilbageblevne strandenge ligger primært som store sammenhængende områder. Af hensyn til de ynglende og trækkende fugle er det af stor betydning, at afgræsning eller høslæt fortsætter. Når græsningen ophører, vokser mange af strandengene til i tagrør og rørsump og fuglene bliver færre. Strandenge er omfattet af rydningspligt og skal vedligeholdes ved græsning eller slåning eller ved rydning af opvækst af buske og træer mindst hvert 5. år efter 2004.

Fælles græsningsprojekt med succes

En landmand har jord i et større strandengsområde, der tidligere er blevet græsset. Men for flere år siden solgte han dyrene. Nu er området under kraftig tilgroning. Derfor henvendte landmanden sig til sin miljøkonsulent, der fortalte om et samarbejde med kommunen omkring pleje af § 3-arealer. Kommunen vurderede, at pleje af strandengen ville være gavnligt for området og ville gerne give dispensation til en gennemgribende rydning. Områdets øvrige fire lodsejere blev kontaktet, og ønskede alle at deltage i projektet. Efter rydning af området blev der opsat hegn og klargjort til afgræsning. Der blev fundet en kvægholder med ammekøer, der kunne stå for plejen af området. I løbet af få år kom mange af de planter, der tidligere var på strandengen, tilbage. Også flere ynglefugle vendte tilbage til området.

Som resultat af et fælles græsningsprojekt fik lodsejerne sammenlagt flere fordele. De fik en flot natur i stedet for tilgroede arealer, kommunen sørgende for de praktiske ting omkring rydning og hegning af arealerne, og kvægholderen fik et større areal, der var lige til at sætte dyrene ud på.

Strandasters er en karakterplante for strandengen.

Hvad må man?

- På de beskyttede strandenge kan driften fortsætte som før 1992. Strandenge over 3 ha har været beskyttede siden 1984, derfor er det driften fra før 1984, der er gældende for disse strandenge. Driften på strandenge med f.eks. græsning eller høslæt må fortsætte i samme omfang som hidtil.
- Vedligeholdelse af grøfter og dræn kan fortsætte som hidtil. Men grøfter må ikke graves dybere, og dræn må ikke lægges dybere end før.
- Høslæt må af hensyn til fuglelivet finde sted fra 1. juli til 30. april.
- Rydning af opvækst af træer og buske må ske i perioden fra 1. november til 31. marts.
- Erhvervsmæssigt rørskær må foretages i perioden 1. november til 29. februar.

Grønbroget tudse kan yngle i vandhullerne på strandengene, da æg og haletudser tåler en vis koncentration af salt i vandet.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages ændringer i tilstanden på beskyttede strandenge. Strandengen må f.eks. ikke omlægges, inddæmmes, fyldes op, afvandes eller plantes til – heller ikke med pil. Grøfter må ikke gøres dybere og bredere og dræn må ikke lægges dybere.
- Hvis arealet ikke har været græsset eller plejet i en længere årrække, kan det kræve en dispensation at gennemføre en rydning forud for genindførelse af græsning og høslæt. Ønsker man at ændre vandstanden på strandengen, dræne eller grave vandhuller, skal kommunen også spørges først.
- På strandenge og -sumpe vil der ofte være en strandbeskyttelseslinje. Inden for 300 m er der forbud mod ændringer i terrænet og f.eks. at bygge og tilplante med træer og buske.

Plantevæksten på en græsset strandeng er inddelt i zoner, afhængigt af planternes evne til at tåle salt. Her ses Engelsk græs.

Mellem sø og eng brygger mosekonen

Moser og kær er fugtige, sumpede, udyrkede eller ekstensivt udnyttede lavbundsarealer, som findes, hvor grundvandet står højt.

De mest tilgængelige moser er blevet benyttet til græsning og høslæt. De fugtigste moser er svært tilgængelige og er derfor sjældnere blevet græsset. Moser med tagrør er blevet brugt til rørhøst, og i moser med tørvedannelse er der tidligere blevet gravet tørv til brændsel. Disse tørvegrave ligger i dag som søer i moserne.

Rig og fattig – er lige godt

Der findes en lang række forskellige typer moser og kær: Fra højmoserne med flere meter tykt tørvelag med en meget artsfattig, men særlig plantevækst, over de kalkrige, knoldede og afgræssede rigkær med en stor artsrigdom, til de meget fugtige og utilgængelige elle-, aske- eller pilesumpe.

Mange padder lever i moser. Mellem træer og buske findes småfugle som rørspurv, kæranger og nattegal. I moser med åbne vandflader har lappedykkere, blichøns og ænder ofte reder i den tætte vegetation.

En sø i en mose

Kommunen var på tilsyn hos en lodsejer. Her opdagede de, at der var gravet en sø i en mose. Jorden var blevet placeret som jordvolde omkring søen. Kommunen påbød at mosen skulle reetableres. Da det var et jagtselskab, der havde gravet søen, gjorde lodsejeren ikke mere ved sagen. Men da der ikke skete nogen reetablering, anmeldte kommunen sagen til politiet. I den retsmødet, sørgede lodsejeren dog selv for, at jordvolden blev lagt tilbage igen, og sagen blev afsluttet. Det blev en dyr og besværlig omgang – også for naturen. For selvom det er godt med nye søer, var det her dårligt for mosen. Det vil tage mange år at få mosens særlige dyr og planter tilbage igen, hvis det overhovedet lykkes.

Dyr og planters små tilflugtssteder

Selvom moserne er en af de mest udbredte naturtyper i Danmark, er mange moser blevet afvandede og er nu opdyrkede. De tilbageværende moser ligger ofte som små isolerede øer af natur i landskabet og er dermed vigtige som fristeder for dyr og planter.

I moserne lever mange forskellige padder og insekter. Her er Løvfrøen.

I dag er de største trusler mod moserne tilgroning, dræning og tilførsel af næringsstoffer fra luften. Genskabelse af arternes levesteder kan f.eks. ske ved at rydde opvækst af krat og hæve vandstanden.

Hvad må man?

- I beskyttede moser og kær kan driften fortsætte som før 1992. Moser over 5.000 m² har været beskyttede siden 1978, derfor er det driften fra før 1978, der er gældende for disse moser.
- Træbevoksede moseområder, hvor vegetationen er opstået naturligt, er også omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det gælder f.eks. birke-, pile-, elle- og askemoser, når området i øvrigt må betegnes som mose. I sådanne moser må hidtidig normal forstlig udnyttelse fortsættes.
- Du må i mindre omfang rydde opvækst af selvsåede træer og buske.
- Vedligeholdelse af grøfter og dræn kan fortsætte som hidtil. Men grøfter må ikke graves dybere eller bredere, og dræn må ikke lægges dybere end før.

I næringsfattige moser vokser den kødædende plante Rundbladet soldug.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af beskyttede moser. Det er f.eks. ikke tilladt at gødske, dræne, opdyrke eller tilplante moser eller dele heraf. Vær opmærksom på, at dræning på markerne rundt om mosen vil kræve tilladelse, hvis det påvirker vandstanden i mosen eller tilføjer mosen næringsrigt drænvand.
- Hvis man f.eks. ønsker at hæve vandstanden, grave en sø, plante eller rydde mange gamle træer, skal man søge dispensation hos kommunen.
- Moserne må ikke bruges som affaldsplads, hverken til deponering af tomme dunke, jord, halm, byggeaffald eller haveaffald.

I mosens rørsumpe har Rørhøgen sin rede. Foto: John Frike/Biovest

Vand skaber liv

Naturlige søer og vandhuller er opstået i lavninger, hvor vandet ikke kan løbe væk eller sive ned i jorden.

Andre mindre vandhuller er menneskeskabte. Nogle er kommet som følge af tørve-, grus- eller mergelgravning. Langt de fleste er blevet anlagt som vandingshuller til husdyr. For bare 60 til 70 år siden havde hver enkelt gård et eller flere vandhuller, der indgik i driften.

Når vandet forsvinder – gør livet det også

I 50'erne blev vandhullerne efterhånden overflødige for driften, og to tredjedele af alle søer og vandhuller er forsvundet i de sidste 50 til 60 år. Gennem de seneste år har der dog været stigende interesse for at grave nye vandhuller.

Når vandhullerne forsvinder, så gør det plante- og dyreliv, der er knyttet til vandhullet, det også.

I dag er tilførsel af næringsstoffer fra marker og dræen et stort problem for mange vandhuller. Mange næringsstoffer giver en kraftig algevækst om sommeren. Desuden gør mange vandhuller til i dunhammer, tagrør og pilekrat. Udsatte ænder og fisk spiser frøernes æg og haletudser. For at fremme det naturlige dyre- og planteliv, vil det ofte være en god idé at oprense vandhuller og undlade at udsætte ænder og fisk.

Etablering af udyrkede randzoner omkring søer og vandhuller vil beskytte dem mod tilførsel af næringsstoffer og pesticider og forbedre levevilkårene for vilde planter og dyr.

Hvid åkande er karakteristisk for rene søer.

Rene vandhuller er gode levesteder for dyrelivet. Her ses Almindelig vandnymfe.

Hvad må man?

- At holde krat nede især mod syd er gavnligt for vandhullet. Enkelte træer og lidt buske omkring vandhuller og søer giver en variation i levesteder. Det er normalt ikke nødvendigt at søge om dispensation til at rydde opvækst af træer med håndkraft og i begrænset omfang, men husk, at det afskårne materiale ikke må lægges ud på et § 3-beskyttet område – som f.eks. en eng eller mose.

– og hvad må man ikke?

- Søer, der har en vandflade på over 3 ha, har en søbeskyttelseslinje på 150 m. Inden for denne zone er det ikke tilladt at ændre terrænet, bygge eller foretage tilplantning.
- Du må ikke anlægge nye vandhuller eller oprense eller udvide et vandhul uden først at have fået tilladelse fra kommunen. Affald – herunder grene og træerødder – må ikke smides i søer og vandhuller.
- Udsætning og fodring af ænder kan medføre ændringer i vandhullets tilstand og forurene vandet. Det vil derfor ofte kræve dispensation. Spørg kommunen, hvis du overvejer at udsætte ænder, fisk eller andre arter i nye eller eksisterende vandhuller.

Skrubtudsen vender typisk tilbage til det samme vandhul år efter år.

Mange bække små

Vandløb starter som små bække, der samles i større åer og løber videre ud i fjorde og havet. Et vandløb, der får lov til at løbe frit, vil over året have et varieret forløb og vandføring.

Gennem tiderne er vandløbene blevet udnyttet på forskellig vis. Først som vand til dyr og mennesker, derefter til forskellige formål som markvanding, vandmøller og fiskeri.

Ledelinjer er livslinjer

Vandløbene snor sig gennem landskabet og bliver på den måde naturens egne forbindelseslinjer mellem skove, søer, enge og moser til fjord og hav. Det betyder, at foruden vandløbenes store rigdom af fisk, dyr og planter, danner vandløbene grundlag for liv og dyrenes vandring rundt i landskabet.

Hvor vandløb er blevet rettet ud og der fortages en hård grødeskæring og oprensning af bunden, har vandløbene ofte en dårlig vandkvalitet. Hvis sten, grus og plantevækst bliver fjernet, bliver vandløbene meget ensartede, og fisk og andre dyr mangler planter at skjule sig bag.

Beskyttede vandløb

De § 3-beskyttede vandløb er udpegede og fremgår alle af Miljøportalen www.arealinfo.dk. De fleste § 3-vandløb er naturlige vandløb, men de kan godt være regulerede. Langs de naturlige og højt målsatte vandløb skal der være en 2 meter-bræmme på begge sider af vandløbet. Bræmmen regnes fra vandløbets øverste kant.

Vandranunkel kendetegner det rene vand.

Odden lever ved uforstyrrede vandløb med gode muligheder for at skjule sig i vegetationen.

Hvad må man?

- Du må vedligeholde vandløbet som hidtil. Omfanget af vedligeholdelsen er fastsat i vandløbsregulativet, som fastsætter retningslinjerne for bl.a. omfanget af grødeskæring og vandføringen.
- Der kan uden tilladelse pumpes vand op fra vandløbet til kreaturvanding med mulepumpe eller vindpumpe. Anden form for kreaturvanding med vand fra vandløbet kræver særlig tilladelse fra vandløbsmyndighederne.

Varierede fysiske forhold i vandløbet, som forskellige dybder og vandhastighed, er med til at skabe gode levesteder for bl.a. Laks.

– og hvad må man ikke?

- Der må ikke foretages indgreb i beskyttede vandløb uden dispensation fra kommunen. Det betyder f.eks., at sten og grus ikke må graves op af vandløbets oprindelige bund, ligesom vandløbet ikke må gøres bredere eller dybere. Vandløbet må ikke rørlægges, og der må ikke etableres overkørsler uden tilladelse. Der må heller ikke etableres opstemningsanlæg.
- Hvor der er krav om 2 meter-bræmmer, må der ikke dyrkes, jordbehandles, plantes eller foretages terrænændring. I 2 meter-bræmmen må der heller ikke opsættes faste hegn.
- Inden for åbeskyttelseslinjen på 150 m er det ikke tilladt f.eks. at ændre terrænet, bygge eller tilplante. Åbeskyttelseslinjen gælder for de vandløb, der er registrerede med beskyttelseslinje. Linjen forløber 150 meter fra vandløbets øverste kant.
- Grøde fra vedligeholdelse af vandløb skal fjernes fra 2 meter-bræmmen og kan udsprede på marken. Husk at grøden ikke må udsprede på andre § 3-naturområder som f.eks. en nærliggende eng eller mose.

Hvor får jeg mere information?

Kommunen er myndighed, så her kan du få information om naturbeskyttelseslovens § 3. Hvis du spørger, skal de inden for 4 uger orientere dig om, hvorvidt du har arealer, der er omfattet af en beskyttelse. Det er også hos kommunen, du kan søge om dispensation, hvis du ønsker at foretage indgreb, der kan ændre naturen på dit § 3-beskyttede areal. Husk at søge i god tid inden du vil foretage ændringen.

Din rådgiver kan også vejlede dig omkring § 3-beskyttelsen. Er du i tvivl i forbindelse med planlægning af det kommende markarbejde, så spørg din rådgiver.

Husk, at det er bedre at spørge en gang for meget end en gang for lidt!

Der er udgivet et faktaark med gode tips fra hæftet – lige til at tage med i traktoren. Det kan du få hos din rådgiver eller på www.naturstyrelsen.dk og www.landbrugsinfo.dk.

Har du brug for rådgivning om pleje af dine naturarealer, kan du også få råd og vejledning hos kommunen, hos din rådgiver og hos Naturstyrelsen på www.naturstyrelsen.dk.

På Naturstyrelsens hjemmeside kan du læse mere om Natura 2000-beskyttelsen, beskyttede vilde dyre- og plantearter, invasive arter og meget andet om naturen. Se www.naturstyrelsen.dk. Naturstyrelsen er en del af Miljøministeriet, og udgør en sammenlægning af Skov- og Naturstyrelsen og By- og Landskabsstyrelsen med virkning fra 1. januar 2011.

Vil du læse mere om § 3-beskyttede naturområder er der udgivet et hæfte "Naturen i landbruget". Hæftet fortæller mere om beskyttelse og pleje af § 3-beskyttede naturarealer. Det kan downloades på www.naturstyrelsen.dk eller købes i Landscentrets netbutik, www.landscentret.dk/netbutik eller på telefon 87 40 55 00. Pris: 125 kr. + moms.

Tilskud til pleje af natur

Der er flere forskellige tilskudsordninger, der giver tilskud til afgræsning eller slæt på naturarealer. Der er også mulighed for at søge tilskud til etablering af mindre vandhuller, etablering af levende hegn og igangsætning af natur- og miljøprojekter.

Læs mere om de forskellige tilskudsordninger her:
Naturstyrelsens hjemmeside: www.naturstyrelsen.dk
FødevarerErhvervs hjemmeside: www.ferv.fvm.dk
Plantedirektoratets hjemmeside: www.pdir.fvm.dk
Eller på LandbrugsInfo: www.landbrugsinfo.dk

Landmanden tager en snak med sin rådgiver.

Danmarks
Naturfredningsforening

Dansk
Skovforening

Miljøministeriet
Naturstyrelsen